

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเพื่อเสริมสร้างความสามารถของหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสริมความสามารถของชุมชนในการวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของชุมชนตามสภาพความเป็นจริง แล้วดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตตามที่ชุมชนต้องการในศักยภาพที่กระทำได้ ภายใต้ปัจจัยและทรัพยากรที่มีอยู่หรือพอจะหาได้

พื้นที่ที่ใช้สำหรับการวิจัยครั้งนี้เป็นหมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาอันดับ 2 ตามข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กชช.2ค) ปี 2550 ซึ่งอยู่บริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในจังหวัดสงขลา จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านประดู่เขียน หมู่ที่ 5 ตำบลม่วงงาม อำเภอสิงหนคร หมู่บ้านอ่าวทิง หมู่ที่ 4 ตำบลรัตภูมิ อำเภอกวนเนียง และบ้านขาว หมู่ที่ 3 ตำบลบ้านขาว อำเภอระโนด ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 1. ผู้ร่วมทีมวิจัยฝ่ายพัฒนา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้นำที่มีบทบาทสำคัญด้านการพัฒนาในชุมชนที่มีความเต็มใจเข้าร่วมทีมวิจัยพื้นที่ละ 4-7 คน และ 2. ผู้ร่วมทีมวิจัยฝ่ายชุมชน ซึ่งสมัครใจเข้าร่วมทีมวิจัย พื้นที่ละ 30-50 คน

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องระหว่างการดำเนินโครงการวิจัยแบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เป็นการเก็บรวบรวมโดยใช้แบบสอบถามที่สร้างขึ้นโดยอาศัยตัวชี้วัดจากข้อมูล กชช. 2ค 2. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน เป็นการเก็บรวบรวมจากเอกสารรายงานการพัฒนาหมู่บ้าน ประจำปี 2550 การสนทนาพูดคุย การสอบถามและการสังเกต 3. ข้อมูลจากกระบวนการวิจัย เป็นการเก็บรวบรวมโดยการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนา การบันทึกข้อมูลและผลจากการจัดเวที และการใช้แบบประเมินผลโครงการ และ 4. ข้อมูลจากการติดตามประเมินผล เป็นการเก็บรวบรวมจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนา การบันทึกการประชุมและการใช้แบบประเมินผลโครงการวิจัย ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้บางส่วนคณะผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ กล่าวคือ สร้างข้อสรุปแล้วนำเสนอในลักษณะพรรณนา (descriptive) และบางส่วนคณะผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เชิงปริมาณด้วยค่าความถี่ อัตราส่วนร้อยละหรือค่าเฉลี่ย (\bar{X}) ตามความเหมาะสม

สำหรับการดำเนินการวิจัยภาคสนามนี้มีทั้งสิ้น 6 ขั้นตอน เรียงตามลำดับ ดังนี้ 1. ขั้นเตรียมการ ประกอบด้วย การเลือกพื้นที่วิจัย การบูรณาการคณะผู้วิจัยเข้ากับพื้นที่วิจัย และการศึกษาสำรวจข้อมูลของชุมชน 2. ขั้นเตรียมทีมวิจัย ประกอบด้วย การเตรียมทีมวิจัยฝ่ายพัฒนา และการเตรียมทีมวิจัยฝ่ายชุมชน 3. ขั้นศึกษาวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ประกอบด้วย การจัดเวทีเสวนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 4. ขั้นกำหนดโครงการและกิจกรรม (การจัดเวทีเสวนา ครั้งที่ 3) 5. ขั้นดำเนินโครงการ และกิจกรรม และ 6. ขั้นการประเมินผล

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ผลในชั้นศึกษาวิเคราะห์ปัญหาชุมชน

1.1 พื้นที่บ้านขาว หมู่ที่ 3 อำเภอระโนด

ปัญหาสำคัญ 5 อันดับแรกของพื้นที่นี้ซึ่งจัดเรียงตามอันดับได้แก่ 1. หนี้สินมาก ยากจน 2. การแพร่ระบาดของศัตรูพืช (หอยเชอร์รี่) 3. ราคาผลผลิตต่ำ (ข้าว เห็ดนางฟ้า) 4. การขาดเงินทุนในการผลิต และ 5. การขาดที่ดินทำกิน (ต้องเช่ามา)

สาเหตุของปัญหามีดังนี้ 1. หนี้สินมากยากจน เกิดจากทำนาไม่ได้ผล ขาดที่ดินทำกิน ต้นทุนการผลิตสูง ปริมาณและราคาผลผลิตต่ำ ขาดการส่งเสริมด้านอาชีพ ขาดการวางแผนใช้จ่ายเงิน ค่านิยมแบบวัตถุนิยม 2. การแพร่ระบาดของศัตรูพืช เกิดจากการแพร่ระบาดอย่างรวดเร็วของหอยเชอร์รี่ 3. ราคาผลผลิตต่ำ เกิดจากพ่อค้าคนกลางเอาเปรียบ ขาดความรู้การคัดเลือกเมล็ดข้าวพันธุ์ดี ขาดตลาดรองรับผลผลิต ผลผลิตถูกกดราคา ปุ๋ยราคาแพง ขาดความช่วยเหลือจากภาครัฐ และ ผลิตออกมามากไป 4. การขาดเงินทุนในการผลิต เกิดจากการว่างงานตามฤดูกาล ราคาผลผลิตต่ำ ยากจนและขาดอาชีพเสริม ต้นทุนการผลิตสูง ขาดแหล่งเงินทุน และใช้จ่ายฟุ่มเฟือย 5. การขาดที่ดินทำกิน เกิดจากยากจนทำให้ขาดกำลังซื้อ ดินเสื่อม แบ่งลูกหลานหมด ค่าเช่าแพง นายทุนเข้ามากว้านซื้อและปัญหาดินเปรี้ยว ดินเค็ม

แนวทางแก้ไขปัญหามีดังนี้ 1. หนี้สินมากยากจน ด้วยวิธีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน ส่งเสริมให้ร้านค้าชุมชนมีกำลังซื้อขายนมากขึ้นและจำหน่ายสินค้าราคาถูก จัดสรรกองทุนหมู่บ้านโดยพิจารณาผู้ยากไร้ก่อนและให้ภาครัฐหรือองค์กรภายนอกช่วยเหลือส่งเสริมด้านวิชาการ อาชีพเสริม การตลาด ราคาผลผลิต คุณภาพผลผลิต การบรรเทาหนี้สิน และงานฝีมือสำหรับกลุ่มแม่บ้าน 2. ศัตรูพืช ด้วยวิธีการกำจัดหอยเชอร์รี่อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ส่งเจ้าหน้าที่ที่มีความชำนาญเข้ามากำจัดจนหมดและติดตามอย่างต่อเนื่อง และจัดอบรมปฏิบัติการกำจัดหอยเชอร์รี่ด้วยวิธีธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแก่ชาวบ้าน เป็นต้น 3. ราคาผลผลิตต่ำ ด้วยวิธีการพุงและประกันราคาอย่างจริงจัง ตั้งตลาดภายในชุมชน จัดหาแหล่งรับซื้อใหม่ อบรมการคัดเลือกเมล็ดข้าวพันธุ์ดีเพื่อเก็บไว้ปลูก จัดตั้งธนาคารข้าวพันธุ์ดี ปรับพื้นที่เพื่อเพิ่มคุณภาพผลผลิต และสอนวิธีแปรรูปผลผลิต 4. การขาดเงินทุนในการผลิต ด้วยวิธีการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ สร้างอาชีพจากทุนที่มีอยู่ในชุมชน สร้างระบบกู้ยืมเงินที่นอกระบบ และตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป 5. การขาดที่ดินทำกิน ด้วยวิธีใช้ที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์เต็มที่ จัดสรรที่ดินสาธารณประโยชน์แก่ผู้ขาดแคลน สร้างอาชีพที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยที่ดินผืนกว้าง และให้หน่วยงานของรัฐเป็นคนกลางต่อรองราคาค่าเช่ากับเจ้าของที่ดินเช่า

1.2 พื้นที่บ้านอ่าวทึง หมู่ที่ 4 อำเภอรโนด

ปัญหาสำคัญ 5 อันดับแรกของพื้นที่นี้ ซึ่งจัดเรียงตามอันดับได้แก่ 1. รายได้ไม่พอ 2. หนี้สิน 3. ขาดเงินทุน 4. ดินเสื่อม และ 5. การว่างงาน

สาเหตุของปัญหามีดังนี้ 1. รายได้ไม่พอ เกิดจากขาดอาชีพที่มั่นคง มีภาระเลี้ยงดูในครอบครัวมาก ว่างงานหรือมีรายได้ต่ำ รายจ่ายค่าเล่าเรียนสูง ความไม่ขยันในการทำงาน ค่าครองชีพสูง และนิสัยฟุ่มเฟือยชอบซื้อ 2. หนี้สิน เกิดจากขาดการวางแผนใช้จ่ายเงิน ว่างงาน ทำงานที่มีรายได้ต่ำ ต้นทุนการผลิตสูงแต่ราคาผลผลิตต่ำ ขาดอาชีพเสริม นิสัยฟุ่มเฟือยชอบกู้ยืม มีแหล่งเงินกู้ยืมในระบบมาก และมีภาระส่งเสียบุตรหลานเล่าเรียน 3. ขาดเงินทุน เกิดจากว่างงาน รายได้น้อย ขาดแหล่งเงินทุนส่งเสริมอาชีพ ขาดการส่งเสริมอาชีพที่ลงทุนต่ำแต่สร้างรายได้ดี มีภาระเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัวมาก และขาดความพยายามหารายได้อื่นมาสร้างทุน 4. ดินเสื่อม เกิดจากอยู่ใกล้ทะเลสาบ ใช้สารเคมีมาก ขาดการบำรุงดินที่ถูกวิธี ราคาปุ๋ยสูง 5. การว่างงาน เกิดจากขาดที่ดินทำกิน แหล่งจ้างงานในชุมชนน้อย ขาดความสามารถสร้างงานเอง ไม่มีทุนสร้างอาชีพ เลือกลงงานสบาย เลือยหาเกียจคร้าน ว่างงานตามฤดูกาล ขาดการสร้างงานในชุมชน

แนวทางแก้ไขปัญหามีดังนี้ 1. รายได้ไม่พอ ด้วยวิธีการส่งเสริมอาชีพให้มั่นคง สร้างอาชีพเสริม สอนวิธีลดต้นทุนการผลิต เช่น วิธีทำปุ๋ยเอง ให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิควิธีเพิ่มปริมาณและคุณภาพผลผลิต เพิ่มสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุ สร้างตลาดในชุมชนและเครือข่ายตลาดภายนอก สร้างค่านิยมผลิตเองเพื่อประหยัด สร้างกลุ่มอาชีพ มีแหล่งสนับสนุนทุนการศึกษา 2. หนี้สิน ด้วยวิธีสร้างจิตสำนึกเรื่องความประหยัด ส่งเสริมแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำบัญชีงบดุลของครอบครัว ไม่เลือกลงงาน สร้างอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ เพิ่มความรู้ทักษะในการผลิตผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง จัดหากองทุนกู้ยืมที่ผ่อนส่งระยะยาว ดอกเบี้ยต่ำ รวมกลุ่มเพื่อมีอำนาจต่อรองราคาผลผลิต ตั้งกองทุนชุมชนเพื่อการศึกษา และขอให้แหล่งเงินกู้ลดอัตราดอกเบี้ยลง 3. ขาดเงินทุน ด้วยวิธีให้สถาบันการเงินปล่อยเงินกู้ ดอกเบี้ยต่ำเพื่อลงทุนด้านอาชีพแก่ชุมชน กลุ่มออมทรัพย์สามารถให้สมาชิกกู้ยืมเป็นทุนประกอบอาชีพมากขึ้น แต่ต้องเข้มงวดกับการผ่อนชำระคืน จัดสรรกองทุนอาชีพให้กู้ยืมอย่างทั่วถึงและยุติธรรม เน้นส่งเสริมอาชีพที่ลงทุนต่ำ และสร้างกลุ่มอาชีพที่สมาชิกสามารถลงทุนมากน้อยต่างกันได้ตามกำลัง แต่แบ่งปันผลประโยชน์กันอย่างยุติธรรม 4. ดินเสื่อม ด้วยวิธีการรณรงค์การงดใช้สารเคมีที่ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดิน อบรมความรู้ วิธีการเพาะปลูกที่ไม่ทำลายความสมบูรณ์ของดิน อบรมความรู้วิธีการการผลิตปุ๋ยที่เพิ่มคุณภาพของดิน และดำเนิน โครงการปลูกพืชคลุมดินเพื่อรักษาหน้าดินและให้ปุ๋ยธรรมชาติแก่ดิน 5. การว่างงาน ด้วยวิธีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพตามความต้องการและความถนัด จัดแนะแนวอาชีพ อบรมความรู้และฝึกอาชีพที่เหมาะสมแก่ชุมชน ส่งเสริมการผลิตที่ใช้ทรัพยากรในชุมชน จัดหาแหล่งเงินกู้เพื่อการลงทุนด้านอาชีพ ส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของงานสุจริต ไม่เลือกลงงาน และส่งเสริมอาชีพแก่เด็กและผู้สูงอายุ

1.3 พื้นที่บ้านประจวบเจียน หมู่ที่ 5 อำเภอสิงหนคร

ปัญหาสำคัญ 5 อันดับแรกของพื้นที่นี้ ซึ่งจัดเรียงตามอันดับได้แก่ 1. ต้นทุนการผลิตสูง 2. ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ 3. กลุ่มแม่บ้านขาดการพัฒนา 4. ขาดความรู้เรื่องการเลี้ยงโค 5. ขาดความกระตือรือร้นเข้าร่วมพัฒนา

สาเหตุของปัญหามีดังนี้ 1. ต้นทุนการผลิตสูง เกิดจากซื้อปุ๋ยราคาแพง ขาดความรู้ที่จะผลิตปุ๋ยที่มีคุณภาพขึ้นใช้เอง ค่าจ้างแรงงานทางการเกษตรสูงขึ้น ค่าใช้จ่ายในกระบวนการผลิตทางการเกษตรสูงขึ้น ขาดความรู้เรื่องการจัดระบบการลงทุนที่ประหยัดสุดแต่ได้ผลคุ้มค่า ขาดการรวมกลุ่มเพื่อลดต้นทุนการผลิต และต้องใช้จ่ายสูง เพื่อกำจัดโรคและแมลงที่ทำลายพืชที่ปลูก 2. ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เกิดจากใช้ประโยชน์มานานแต่ขาดการบำรุงรักษา ใช้ปุ๋ยเคมีเพราะเชื่อว่าจะให้ผลผลิตดี ความแห้งแล้งของธรรมชาติ ขาดความรู้เรื่องการเลือกใช้ปุ๋ยที่เหมาะสมกับดิน และการปลูกพืชคลุมดิน และใช้ที่ดินติดต่อกันนาน ไม่ได้เว้นให้มีการพักเพื่อปรับและบำรุงสภาพ 3. กลุ่มแม่บ้านขาดการพัฒนา เกิดจากรวมกลุ่มกันแบบหลวม ๆ ไม่เข้มแข็ง ขาดการจัดการกลุ่มที่ดี ขาดการสนับสนุนส่งเสริมเท่าที่ควร ขาดการพัฒนารูปแบบของงานประดิษฐ์ที่ยึดเป็นอาชีพ ขาดความพร้อมเพียงในการทำกิจกรรม และไม่กระจายหน้าที่กันอย่างทั่วถึง ทุกอย่างขึ้นอยู่กับจัดการของหัวหน้ากลุ่ม 4. ขาดความรู้เรื่องการเลี้ยงโค เกิดจากการไม่มีโอกาสได้รับการอบรมความรู้วิธีการเลี้ยงโคไว้ใช้งานและขายพันธุ์อย่างครบวงจรมาก่อน จึงได้ประโยชน์จากการเลี้ยงไม่เต็มที่ 5. ขาดความกระตือรือร้นในการพัฒนา เกิดจากชาวบ้านมัวใส่ใจแต่เรื่องการทำมาหากิน ผู้นำชุมชนไม่สนใจว่าใครจะมาหรือไม่มาร่วมกิจกรรมด้านการพัฒนา ขาดการกระตุ้นให้มีจิตสำนึกสาธารณะ คิดว่ามาเสียเวลาเปล่า ไม่ได้ค่าตอบแทนใด ๆ มีการแยกพวกแยกฝ่ายไม่กลมเกลียวกัน ขาดแบบอย่างที่ดีของผู้เสียสละและอุทิศตนเพื่อพัฒนาชุมชน หน่วยงานที่เข้ามาพัฒนาทำงานไม่ต่อเนื่องและมักจัดโครงการหรือกิจกรรมที่ไม่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และคนวัยหนุ่มสาวออกไปทำงานนอกชุมชน เหลือแต่ผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่

แนวทางแก้ไขปัญหามีดังนี้ 1. ต้นทุนการผลิตสูง ด้วยวิธีการให้การสงเคราะห์เรื่องการแจกปุ๋ยหรือขายให้ราคาถูก มีการควบคุมราคาปุ๋ยและอุปกรณ์ทางการเกษตร มีวิทยากรมาอบรมความรู้ หรือให้คำแนะนำวิธีการผลิตปุ๋ยที่มีคุณภาพใช้เอง รวมกันตั้งซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในการผลิตเพื่อจะได้ราคาถูกลง รวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อลดต้นทุนการผลิต จัดตั้งสหกรณ์หรือร้านค้าชุมชนเพื่อขายสินค้าและผลิตภัณฑ์ในการผลิตให้แก่สมาชิกในราคาที่ต่ำกว่าท้องตลาดทั่วไป และจัดอบรมความรู้เกี่ยวกับวิธีลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มรายได้จากการผลิต 2. ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ด้วยวิธีตรวจสอบสภาพดินและหาแนวทางแก้ไข อบรมความรู้เรื่องการผลิตปุ๋ยชีวภาพที่มีคุณภาพ รณรงค์ให้ลดเลิกการใช้ปุ๋ยเคมีที่มีสารพิษตกค้างสะสมอยู่ในดิน รณรงค์ให้เลิกทำลายหน้าดิน เช่น การเผาฟางข้าว ให้มีการหยุดพักการใช้ที่ดินเป็นครั้งคราวเพื่อปรับปรุงฟื้นฟูสภาพดิน และส่งเสริมการปลูกพืชที่ให้แร่ธาตุและสารอาหารแก่ดิน 3. กลุ่มแม่บ้าน

ขาดการพัฒนา ด้วยวิธีการจัดให้มีระบบการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการ กำหนดวาระการบริหารงานของคณะกรรมการเพื่อให้สมาชิกอื่น ๆ ได้หมุนเวียนกันเข้ามาทำหน้าที่นำไปเชื่อมโยงพบปะกับกลุ่มแม่บ้านในพื้นที่อื่นที่ประสบความสำเร็จ เชิญวิทยากรมาให้การฝึกอบรมเป็นประจำเพื่อเพิ่มฝีมืองานประดิษฐ์ประเภทต่าง ๆ สร้างเครือข่ายกับองค์กรต่าง ๆ ในจังหวัดเพื่อขอความร่วมมือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ หมั่นทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อกระชับความสัมพันธ์ให้แน่นเหนียว และได้รับการส่งเสริมให้เป็นองค์กรที่เข้มแข็ง

4. ขาดความรู้เรื่องการเลี้ยงโคอย่างครบวงจร ด้วยวิธีการเชิญวิทยากรมาอบรมความรู้เชิงวิชาการที่นำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมตัวกันในรูปของกลุ่มหรือชมรมผู้เลี้ยงโคเพื่อร่วมเป็นกำลังผลิตโคพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐาน และได้รับการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนเพื่อส่งเสริมให้เป็นเศรษฐกิจของชุมชน

5. ขาดความกระตือรือร้นเข้าร่วมพัฒนา ด้วยวิธีการจัดโครงการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้คนในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชนอย่างทั่วถึง ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติผู้อุทิศตนทำงานให้ชุมชน ผู้นำชุมชนทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีที่น่ากระทำตาม จัดกิจกรรมโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับคนส่วนใหญ่ของชุมชน คิดป้ายคำขวัญที่กระตุ้นให้เกิดความรักท้องถิ่น เห็นคุณค่าของการร่วมพัฒนาท้องถิ่นตามที่ต่าง ๆ ของชุมชน และนำผู้นำชุมชนทั้งเป็นทางการไม่เป็นทางการ รวมถึงตัวแทนกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนไปศึกษาดูงานในพื้นที่ตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จด้านการพัฒนา

2. ผลในขั้นกำหนดโครงการและกิจกรรม

2.1 พื้นที่บ้านขาว หมู่ที่ 3 อำเภอรอนดง

ทีมวิจัยได้เห็นชอบร่วมกันให้ดำเนินโครงการต่อไปนี้

2.1.1 โครงการอบรมความรู้เรื่องการจัดโฮมสเตย์ (Home-stay)

2.1.2 โครงการอบรมปฏิบัติการกำจัดหอยเชอรี่เพื่อทำปุ๋ยหมักชีวภาพ

2.1.3 โครงการอบรมปฏิบัติการเพาะพันธุ์ปลาดุกอุยด้วยวิธีการฉีดฮอร์โมนผสม

เทียม

2.1.4 โครงการอบรมการคัดเลือกและผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดี

2.1.5 โครงการอบรมการปลูกพืชสวนผสมและทำปุ๋ยหมัก

2.1.6 โครงการอบรมปฏิบัติการประดิษฐ์และตกแต่งดอกไม้งานศพ

2.1.7 โครงการอบรมปฏิบัติการเขียนโครงการ

2.1.8 โครงการอบรมปฏิบัติการเพาะเลี้ยงไรแดง

2.2 พื้นที่บ้านอ่าวทึง หมู่ที่ 4 อำเภอควนเนียง

ทีมวิจัยได้เห็นชอบให้ดำเนินโครงการต่อไปนี้

2.2.1 โครงการอบรมปฏิบัติการเพาะพันธุ์ปลาดุกอุยด้วยวิธีฉีดฮอร์โมนผสมเทียม

- 2.2.2 โครงการอบรมการปลูกพืชสวนผสมและการทำปุ๋ยหมัก
- 2.2.3 โครงการอบรมเพื่อสร้างเสริมการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของชาวบ้าน
- 2.2.4 โครงการอบรมปฏิบัติการเพาะเลี้ยงไรแดง
- 2.2.5 โครงการอบรมปฏิบัติการเพาะเลี้ยงเห็ด

2.3 พื้นที่บ้านประตู่เขียน หมู่ที่ 5 อำเภอสิงหนคร

ทีมวิจัยได้เห็นชอบให้ดำเนินโครงการต่อไปนี้

- 2.3.1 โครงการอบรมปฏิบัติการประดิษฐ์และตกแต่งดอกไม้งานศพแก่กลุ่ม

แม่บ้าน

- 2.3.2 โครงการอบรมความรู้การเลี้ยงโคพันธุ์พื้นเมืองอย่างครบวงจร
- 2.3.3 โครงการอบรมปฏิบัติการเขียนโครงการ
- 2.3.4 โครงการอบรมการปลูกพืชสวนผสมและการทำปุ๋ยหมัก
- 2.3.5 โครงการอบรมเพื่อสร้างเสริมการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของชาวบ้าน
- 2.3.6 โครงการอบรมการทำขนมแก่กลุ่มแม่บ้าน

3. ผลในขั้นดำเนินการโครงการและกิจกรรม การดำเนินโครงการทุกโครงการในทั้ง 3 พื้นที่วิจัยเป็นไปอย่างราบรื่น ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ ผู้เข้าร่วมโครงการได้แสดงความกระตือรือร้นในการมาเข้าร่วม พร้อมทั้งให้ความสนใจและความตั้งใจตลอดการดำเนินโครงการนั้น ๆ อย่างจริงจัง และจากการวิเคราะห์แบบประเมินผลโครงการที่ให้ผู้เข้าร่วมโครงการแต่ละโครงการประเมินความคิดเห็น ก็ปรากฏว่าผลการประเมินในภาพรวมของทุกโครงการอยู่ในระดับ “มากที่สุด” ทั้งสิ้น จึงสรุปได้ว่าทุกโครงการที่จัดขึ้นล้วนมีคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนและสมควรขยายผลให้กว้างขวาง มั่นคงต่อไปในชุมชน

4. ผลในขั้นการประเมินผลโครงการวิจัย การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ได้มีการประเมินผลเป็นระยะ ๆ โดยตลอด ซึ่งกระทำกันภายในทีมวิจัยโดยประชุมแสดงความคิดเห็นร่วมกัน และตอบแบบประเมินผล นอกจากนั้นยังมีการประเมินผลอย่างไม่เป็นทางการด้วยการสอบถามความคิดเห็นและสนทนาพูดคุยกับผู้นำชุมชน และบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนอีกด้วย

สรุปผลการประเมินได้ว่าโครงการวิจัยนี้ได้รับการยอมรับและสนองตอบอย่างดียิ่งจากชุมชน บุคคลในชุมชน โดยเฉพาะผู้นำชุมชน และสมาชิกชุมชนที่ร่วมการวิจัย (ทีมวิจัยฝ่ายชุมชน) ต่างเห็นว่าเป็นโครงการวิจัยที่มีคุณค่าและคุณประโยชน์อย่างมากต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน อีกทั้งเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถสร้างเสริมคุณภาพชีวิตของตน ได้ตรงตามปัญหาและความต้องการอันแท้จริง ดังนั้นหลาย ๆ คนจึงได้แสดงความขอบคุณต่อคณะผู้วิจัยที่เลือกชุมชนของตนเป็นพื้นที่วิจัยและขอให้คณะผู้วิจัยกลับไปดำเนินโครงการวิจัยในพื้นที่ต่ออีก

ทั้งนี้จากการติดตามประเมินผลพบเรื่องที่น่ายินดีว่ามีโครงการหลายโครงการที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และขยายก้าวหน้าขึ้น แล้วถูกนำเข้าไปบรรจุไว้ในแผนชุมชน ซึ่งบางโครงการมีแนวโน้มแน่ชัดที่จะบูรณาการไปสู่แผนระดับสูงขึ้น

การอภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์ปัญหาชุมชนในพื้นที่วิจัยทั้ง 3 แห่ง พบว่าปัญหาสำคัญ 5 อันดับแรกเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจแทบทั้งสิ้น ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับเรื่องอาชีพ รายได้ เงินทุน และภาวะหนี้สิน ถึงแม้จะมีปัญหาสิ่งแวดล้อมเข้ามาเกี่ยว เช่น ปัญหาดินเสื่อม และปัญหาการแพร่ระบาดของศัตรูพืช ก็เกี่ยวข้องมาถึงปัญหาเศรษฐกิจอยู่นั่นเอง อีกปัญหาหนึ่งที่น่าสนใจคือปัญหาการขาดความกระตือรือร้นในการเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของชาวบ้าน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนตามที่กล่าวไปนั้น จะเป็นเรื่องปกติของสังคมชนบทไทย ที่มีเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการทำนา ซึ่งทราบกันดีอยู่แล้วว่าอาชีพเกษตรกรรมในชนบทไทยอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก เกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย ขาดความรู้ในการนำเทคโนโลยีมาพัฒนาอาชีพ ปัญหาสำคัญที่เกษตรกรมักต้องเผชิญอยู่เป็นประจำก็คือ ภัยธรรมชาติ เช่น ความแห้งแล้ง น้ำท่วม การแพร่ระบาดของศัตรูพืช เป็นต้น อีกทั้งพื้นที่ดินก็ขาดความอุดมสมบูรณ์เพราะใช้งานมานาน และขาดการบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี ทำให้ผลผลิตลดน้อยลง ต้องใช้จ่ายเป็นต้นทุนการผลิตสูงที่ส่วนมากหมดไปกับการซื้อปุ๋ยมาเร่งผลผลิต แต่ครั้งได้ผลผลิตออกมาแล้วกลับต้องเผชิญปัญหาต่อไปอีก คือ ขาดตลาดรองรับ ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง เป็นเหตุให้ผลผลิตขายไม่ออก หรือราคาตกต่ำไม่คุ้มกับการลงทุน อันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่ากับเกษตรกร

ดังนั้นเกษตรกรในชนบทจึงต้องการความช่วยเหลืออย่างมากจากหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรต่าง ๆ ภายนอก แต่การดำเนินงานของหน่วยงานหรือองค์กรเหล่านั้นมักขาดความต่อเนื่องไม่กระจายลงไปอย่างทั่วถึง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงบประมาณที่ได้รับ และความสำนึกในหน้าที่ นอกจากนั้นแล้วความช่วยเหลือที่ให้บางครั้งก็ไม่ตรงกับปัญหาและความต้องการ ปัญหาของเกษตรกรก็เลยไม่ได้รับการแก้ไขอย่างได้ผลตรงจุด เกษตรกรส่วนใหญ่จึงคงมีชีวิตวนเวียนอยู่ในความยากจน

จากที่กล่าวไปนั้น น่าจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่วิจัยทั้ง 3 แห่งด้วยเช่นเดียวกัน เพราะเป็นสังคมเกษตรกรรมชนบทเหมือนกัน ยิ่งไปกว่านั้นยังตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มักประสบภาวะน้ำท่วมขัง ดินเปรี้ยว ดินเค็มอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ปัญหาสำคัญอันดับแรก ๆ ของชุมชนพื้นที่วิจัยทั้ง 3 แห่ง ย่อมหนีไม่พ้นปัญหาเศรษฐกิจหรือสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ รายได้ เงินทุน และภาวะหนี้สินแล้วส่งผลให้ขาดความใส่ใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการพัฒนาของชุมชน เพราะเห็นว่าเรื่องการทำมาหาเลี้ยงชีพของครอบครัวเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่า

สำหรับปัญหาการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญภายในชุมชน บ้านอ่าวทึง หมู่ที่ 4 อำเภอควนเนียง และชุมชนบ้านประตู่เขียน หมู่ที่ 5 อำเภอสิงหนคร แต่มิได้เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านขาว หมู่ที่ 3 อำเภอระโนด น่าจะเป็นเพราะชุมชนทั้ง 2 แห่งนี้ถึงแม้จะเป็นชุมชนชนบท แต่ก็อยู่ไม่ไกลนักจากเขตเมืองใหญ่ที่มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมระหว่างกันอย่างสะดวก รวดเร็ว โดยที่ชุมชนบ้านอ่าวทึงอยู่ไม่ไกลจากเมืองหาดใหญ่ และชุมชนบ้านประตู่เขียนอยู่ไม่ไกลจากเมืองสงขลาและเมืองหาดใหญ่ อีกทั้งยังอยู่ใกล้กับแหล่งโรงงานอุตสาหกรรมอีกด้วย เป็นเหตุให้คนหนุ่มสาวจำนวนมากพากันออกไปทำงานในเมืองหรือในโรงงานอุตสาหกรรม ไม่มีเวลาสนใจให้กับงานพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งของชุมชนบ้านอ่าวทึงพากันออกไปค้าขายที่ตลาดประจำอำเภอควนเนียงและอำเภอบางกล่ำ ดังนั้นชาวบ้านที่เหลือประจำชุมชนทั้ง 2 แห่ง จึงอยู่ในวัยกลางคนและสูงอายุเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งหลาย ๆ คนกำลังวังชาด้อยลง อยากอยู่แบบสบาย ๆ ขาดความเอาใจใส่ ความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชน เมื่อประกอบกับการขาดคนวัยหนุ่มสาวที่น่าจะเป็นกำลังหลักในการพัฒนาชุมชน และมีคนอีกจำนวนหนึ่งสนใจแต่เรื่องการทำมาหากินเฉพาะครอบครัวตนด้วยแล้ว ก็ทำให้ปัญหาการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนกลายเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนทั้ง 2 แห่งในอันดับต้น ๆ

ครั้นนำปัญหาการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นในพื้นที่วิจัยตามที่กล่าวมาเชื่อมสัมพันธ์กับเรื่องความร่วมมือของชุมชนใน 3 พื้นที่วิจัยต่อโครงการวิจัยแล้วก็เห็นความสอดคล้องกันได้ชัดเจน เพราะจากการสังเกตของคณะผู้วิจัยชุมชนที่ให้ความร่วมมือมากเป็นอันดับ 1 ได้แก่ ชุมชนบ้านขาว รองลงมาเป็นอันดับ 2 ได้แก่ ชุมชนบ้านอ่าวทึง และเป็นอันดับ 3 ได้แก่ ชุมชนบ้านประตู่เขียน ส่วนสาเหตุที่ชุมชนบ้านอ่าวทึงอยู่ในอันดับที่สี่กว่า ก็เนื่องจากความโชคชะตของชุมชนนี้ที่ยังมีกลุ่มคนหนุ่มไฟแรงในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน และเป็นแกนหลักช่วยงานพัฒนาชุมชนอย่างน่าชื่นชมมาโดยตลอด ดังที่กล่าวถึงไปบ่อยครั้ง

ข้อเสนอแนะ

คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การวิจัยในรูปแบบของการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนา เพราะเป็นรูปแบบที่สร้างความเป็นนักวิจัยชุมชนให้แก่คนในชุมชน โดยรู้จักร่วมกันเรียนรู้ปัญหาชุมชน สาเหตุและแนวทางแก้ไข และกำหนดโครงการที่จะแก้ไขปัญหาชุมชนได้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยคนในชุมชนเองต่อไป จึงควรได้สนับสนุนให้มีการดำเนินการวิจัยในรูปแบบนี้อย่างกว้างขวางต่อไป

1.2 การดำเนินการวิจัยรูปแบบนี้ ทำให้ได้เข้าไปสัมผัสกับผู้คนในชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตของเขาอย่างใกล้ชิด หากสถาบันการศึกษาเพื่อท้องถิ่นใด ๆ ได้ดำเนินการวิจัยรูปแบบนี้กับ

ชุมชนก็จะช่วยให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ไม่แปลกแยกจากกันและช่วยให้พันธกิจต่อท้องถิ่นประสบความสำเร็จด้วย ดังนั้นสถาบันการศึกษาเพื่อท้องถิ่น เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏจึงควรสนับสนุนส่งเสริมบุคลากรของตนได้ศึกษาวิจัยชุมชนโดยใช้รูปแบบการวิจัยประเภทนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

1.3 การดำเนินโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ผ่านพ้นไปแล้ว ควรมีการศึกษาติดตามและประเมินผล (follow-up) โครงการต่าง ๆ ที่ดำเนินการไปแล้วว่ามีความคืบหน้ามากน้อยเพียงใด เพราะนอกจากจะได้ทราบผลของการดำเนินโครงการเหล่านั้นแล้ว ยังเป็นแนวทางแก้ไขปรับปรุงและสนับสนุนส่งเสริมให้โครงการเหล่านั้นเจริญรุดหน้า เกิดคุณประโยชน์ต่อชุมชนอย่างเต็มที่

1.4 หน่วยงานราชการท้องถิ่นควรจัดฝึกอบรมบุคลากร ได้มีความรู้ ทักษะในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสามารถนำกระบวนการดังกล่าวไปสร้างเสริมศักยภาพของประชาชนและผู้นำชุมชน ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนได้ตรงตามสภาพปัญหา และความต้องการอันแท้จริงของชุมชน

1.5 หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนควรติดตามศึกษาผลงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ดำเนินการไปแล้วในพื้นที่ชนบทต่าง ๆ เพื่อรับทราบสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น แล้วนำข้อมูลไปกำหนดนโยบาย แผนงาน และโครงการที่จะพัฒนา และสร้างเสริมคุณภาพชีวิตให้แก่พื้นที่นั้น ๆ หรือพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกันได้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ

1.6 หน่วยงานและองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่พิจารณาให้ทุนสนับสนุนการวิจัยควรจัดสรรทุนสนับสนุนโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่จะเข้าไปดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ชนบทให้มากขึ้น เพราะโครงการวิจัยรูปแบบนี้ส่งผลสำคัญต่อการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ การทำงานร่วมกันและการเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของคนในพื้นที่นั้น ๆ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรนำรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนที่ต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยประยุกต์ใช้วิธีการให้เหมาะกับสถานการณ์ของปัญหานั้น ๆ

2.2 ควรมีการนำรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ไปสร้างเสริมคุณภาพชีวิตให้แก่ชุมชนอื่น ๆ ซึ่งอาจมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม สอดคล้องกับบริบทและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ๆ

2.3 ควรมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือสร้างเสริมคุณภาพชีวิตแก่ชุมชนที่เจาะประเด็นน่าสนใจเป็นเรื่อง ๆ ไป เช่น ด้านอาชีพและรายได้ ด้านภาวะหนี้สิน ด้านความยากจน ด้านโรคภัยไข้เจ็บ หรือด้านยาเสพติด เป็นต้น

2.4 ควรมีการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนให้ถ่องแท้ก่อนดำเนินการวิจัยภาคสนาม เพื่อจะสามารถกลืนกลมกับชุมชนได้เป็นอย่างดี อันจะส่งผลให้เกิดความไว้วางใจระหว่างชุมชนกับคณะผู้วิจัย ซึ่งช่วยให้ได้รับความร่วมมือในการให้ข้อมูลที่แท้จริง และประสบความสำเร็จราบรื่นในการดำเนินการวิจัยตามเป้าหมายที่ต้องการ

2.5 ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกทีมวิจัยฝ่ายชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุดในทุกขั้นตอนของกระบวนการตามวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพราะการวิจัยรูปแบบนี้เน้นบทบาทของทีมวิจัยฝ่ายชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนเป็นสำคัญ

2.6 แบ่งหน้าที่รับผิดชอบของทีมวิจัยแต่ละฝ่ายให้ชัดเจนและที่สำคัญคือ สร้างความเข้าใจที่กระจ่างชัด และรับรู้ร่วมกัน ตรงกัน ในสมาชิกทีมวิจัยเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการวิจัย ขั้นตอนดำเนินการวิจัย ตลอดจนกติกากในการทำงานร่วมกัน เช่น การตรงต่อเวลา การร่วมกันแสดงความคิดเห็น การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นโดยปราศจากอคติ เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องมีการประเมินผลเพื่อสะท้อนการปฏิบัติงานและความสำเร็จของโครงการวิจัยอย่างสม่ำเสมออีกด้วย

2.7 ควรศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนให้ดี เช่น วิธีการประกอบอาชีพ หรือประเพณีการไปร่วมงานในชุมชนที่ขาดไม่ได้ ได้แก่ งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และงานบุญทั้งหลาย เพื่อหลีกเลี่ยงการจัดโครงการและกิจกรรมในโครงการวิจัยที่ขัดกับวัฒนธรรมดังกล่าว มิฉะนั้นอาจพบปัญหาโดยไม่คาดคิด กล่าวคือ มีผู้ร่วมโครงการและกิจกรรมต่ำกว่าเป้าหมายที่วางไว้มาก ทั้งที่เตรียมการไว้พร้อม